

وجوه تمایز دادگاه کیفری یک با سایر دادگاه های کیفری

مجله علمی پژوهش در علوم انسانی و مطالعات اجتماعی (سال پنجم)
شماره ۱۷ / پاییز ۱۳۹۸ / ص ۲۷-۳۶

مریم میاری^۱، حسین رنجبر^۲

^۱. دانشجوی کارشناسی ارشد گرایش جزا و جرم شناسی - دانشگاه شمال، زمستان ۱۳۹۷

^۲. استاد دانشگاه شمال آمل

چکیده

در قوانین و مقررات مربوط به آیین دادرسی یکی از مهمترین سرفصل ها، مقوله صلاحیت تشکیلات و صلاحیت دادگاه ها می باشد، که فلسفه اهم بودن این امر جلوگیری از اختلاط غیرضروری پرونده های حقوقی و کیفری و فروعات هر کدام با یکدیگر و ایجاد بستری مناسب برای رسیدگی و دادرسی ظابطه مند و قانون مدار نسبت به هر یک از آنها می باشد. دادگاه کیفری یک در محدوده یک استان است و در رسیدگی به همه جرایم در صلاحیت خود، از سه قاضی تشکیل گردیده و با حضور دو عضو رسمیت پیدا می کند. دادگاه کیفری یک، از برخی جهات با دادگاه کیفری دو و برخی از مراجع قضایی اختصاصی از جمله دادگاه انقلاب، اطفال و نوجوانان، نظامی دارای تمایزاتی در تشکیلات و صلاحیت می باشد. به همین دلیل بررسی تفاوت های موجود در حیطه تشکیلات و صلاحیت این مراجع با دادگاه کیفری یک، با توجه به تغییر و تحولی که در سیستم قضایی صورت گرفته، ضروری به نظر می رسد.

واژگان کلیدی: تشکیلات؛ صلاحیت؛ دادگاه کیفری یک، مراجع اختصاصی.

مقدمه

قانون آیین دادرسی کیفری به عنوان عصاره ی آرمان عدالت خواهی، قانون گرایی و نظم بخشی به جوامع، تضمین کننده حقوق و آزادی های فردی و تامین کننده امنیت اجتماعی در حوزه های مختلف است (مهدوی پور و نقیبی، ۱۳۹۵: ۱۹۱). قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲/۱۲/۲۴ به عنوان پاسخ مناسب به نیاز توسعه قضایی، مبتنی بر بر سیاست های کیفری جنایی انسجام یافته است و اینک می رود که بنیان عدالت کیفری را به هر حال در آینده پی ریزی نماید. در این قانون در تشکیلات و صلاحیت دادگاه های کیفری شاهد تغییرات و اصلاحات به نحو مناسب و موثر بوده و با در هم آمیختن تجربه داخلی و آموزه های نوین الهام گرفته از حقوق خارجی، در احیای حقوق مردم و برقراری عدالت و کاهش صرف وقت و هزینه گامی بزرگ در این مسیر برداشته است. در این مقاله به بررسی و مقایسه دادگاه های کیفری می پردازیم.

مبحث نخست: تمایزات دادگاه های کیفری در تشکیل یا ساختار

مقنن صلاحیت عمومی را به دادگاه کیفری داده و برحسب اهمیت جرم، آن را به کیفری یک و دو تقسیم نموده است (خالقی، ۱۳۹۴: ۳۶۰). در ذیل به بررسی و بیان تمایزات موجود میان دادگاه کیفری یک و سایر دادگاه های کیفری در ساختار و تشکیلات آن می پردازیم.

۱- تشکیلات دادگاه کیفری یک

دادگاه کیفری یک در مرکز استان و به تشخیص رئیس قوه قضایی در حوزه قضایی شهرستان ها تشکیل می شود، مستفاد از ماده ۲۹۶ قانون آیین دادرسی کیفری این دادگاه دارای یک رئیس و دو مستشار است که با حضور دو عضو رسمیت می یابد و در صورت عدم حضور رئیس، ریاست دادگاه، به عهده عضو مستشاری است که سابقه قضایی بیشتری دارد (ساوالانی، ج ۲، ۱۳۹۴: ۲۴).

همچنین این دادگاه در خصوص جرایم سیاسی و مطبوعاتی با حضور هیئت منصفه رسیدگی می نماید (اردبیلی، ج ۲، ۱۳۹۳: ۶۷).

براساس ماده ۳۹۵ قانون آیین دادرسی کیفری، در دادگاه کیفری یک و نیز در تمام مواردی که رسیدگی مرجع قضایی با قضات متعدد پیش بینی شده باشد رأی اکثریت تمام اعضا ملاک است و نظر اقلیت باید به طور مستدل در پرونده درج شود.

مطابق ماده ۴۰۰ قانون آیین دادرسی کیفری محاکمات دادگاه کیفری یک، ضبط صوتی و در صورت تشخیص دادگاه، ضبط تصویری نیز می شود و انتشار آنها ممنوع و استفاده از آنها نیز منوط به اجازه دادگاه است. شیوه انشای رأی طبق ماده ۴۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری بدین شکل است که اعضای دادگاه پس از اعلام ختم رسیدگی با استعانت از خداوند متعال، تکیه بر شرف و وجدان و با توجه به محتویات پرونده، مشاوره می کنند و در همان جلسه و در صورت نبود امکان، در نخستین فرصت و حداکثر ظرف یک هفته مبادرت به صدور رأی می کنند. در صورتی که بین اعضای دادگاه اتفاق نظر حاصل نشود رأی علنی بودن محاکمات مطابق ماده ۳۵۲ قانون جدید آیین دادرسی کیفری پذیرفته شده و در این خصوص تصریح شده که محاکمات دادگاه علنی است. مگر در جرایم قابل گذشت که طرفین یا شاکی، غیرعلنی بودن محاکم را درخواست کنند

اکثریت معتبر است. انشای رأی به عهده رئیس دادگاه است مگر آنکه وی جزو اکثریت نباشد که در این صورت عضوی که جزو اکثریت است و سابقه قضایی بیشتر دارد رأی را انشا می کند. در صورت صدور رأی در همان جلسه بلافاصله جلسه علنی دادگاه با حضور متهم یا وکیل او و دادستان یا نماینده او و شاکی تشکیل و رأی توسط منشی دادگاه با صدای رسا قرائت و مفاد آن توسط رئیس دادگاه به متهم تعمیم می شود. هر گاه رأی به براءت یا تعلیق اجرای مجازات باشد متهم به دستور دادگاه فوری آزاد می شود. حسب ماده ۴۲۸ قانون آیین دادرسی کیفری آرای صادره درباره جرایم دادگاه کیفری یک قابل فرجام خواهی در دیوانعالی کشور است.

۲- تشکیلات دادگاه کیفری دو

مستفاد از ماده ۲۹۵ ق.آ.د.ک دادگاه کیفری دو با حضور رئیس یا دادرس علی البدل در حوزه قضایی هر شهرستان تشکیل می شود (مهدوی پور و نقیعی، ۱۳۹۵: ۱۹۹) و مطابق ماده ۳۰۰ قانون مزبور، در تمامی جلسات دادگاه کیفری دو دادستان یا معاون او یا یکی از دادیاران به تعیین دادستان می توانند برای دفاع از کیفرخواست حضور یابند، مگر اینکه دادگاه حضور این اشخاص را ضروری تشخیص دهد که در این مورد، حضور دادستان یا نماینده او الزامی است، لکن عدم حضور این اشخاص موجب توقف رسیدگی نمی شود مگر آنکه دادگاه حضور آنان را الزامی بداند (ساوالانی، ج ۲، ۱۳۹۴: ۳۷).

۳- تشکیلات دادگاه انقلاب

در میان دادگاه ها، دادگاه های عمومی و دادگاه های اختصاصی از یکدیگر تمیز داده می شود؛ دسته اول صلاحیت قضاوت کلیه جرایم از یک طبقه معین را دارند جز آنهایی را که قانون خاصی استثنا کرده است؛ دسته دوم صلاحیت رسیدگی به جرمی را ندارند، مگر برای قضاوت بعضی از جرایم که قضاوت آن ها به وسیله قانون خاصی با توجه به طبیعت مخصوص جرم یا عنوان خاص مجرم به آنها واگذار شده است (استفانی و همکاران، ۱۳۷۷: ۵۴۸).

انقلاب نیز جزء دادگاه اختصاصی است و صلاحیت رسیدگی به هیچ جرمی را ندارد مگر اینکه قانونگذار تصریح کرده باشد. این دادگاه اصولاً در مرکز استان تشکیل می شود چنانچه رئیس قوه قضاییه تشخیص بدهد که در نقاطی غیر از مرکز استان تشکیل ضرورت دارد در حوزه قضایی شهرستان ها نیز دادگاه تشکیل خواهد شد (خالقی، ۱۳۹۴: ۲۹۶)، که تحت نظارت و ریاست اداره رئیس قوه قضاییه تشکیل می شود و مطابق ماده ۸ آیین نامه ق.ت.ع.ا می تواند با اجازه رئیس قوه قضاییه تمام یا بعضی از امور مربوط به دادگاه انقلاب را به رئیس شعبه اول دادگاه انقلاب تفویض نماید که معاون وی محسوب می گردد (ساوالانی، ج ۲، ۱۳۹۴: ۵۹).

۴- دادگاه کیفری اطفال و نوجوانان

تشکیلات قضایی اطفال و نوجوانان جزء جدا ناپذیری از فرآیند پیشرفت ملی هر کشور است، که در چارچوب جامع عدالت اجتماعی برای تمامی نوجوانان قرار دارد، و به همین سبب و در عین حال، برای حمایت از جوانان و برقراری نظم صلح آمیز، در جامعه نقش به سزایی ایفا می کند (سعادت مند و قناد، ۱۳۹۵: ۷۸).

دادگاه اطفال و نوجوانان در حوزه قضایی شهرستان یا مرکز استان، در یک یا چند شعبه تشکیل می شود که ریاست آن در شهرستان های غیر از مرکز استان با رئیس دادگستری و در شهرستان های مرکز استان با رئیس کل دادگاه های شهرستان مرکز استان می باشد (بدری، ۱۳۹۶: ۵۵).

قضات دادگاه مذکور، توسط رئیس قوه قضاییه و از بین قضاتی که حداقل پنج سال سابقه خدمت قضایی دارند، با رعایت سن و تأهل و ترجیحاً داشتن فرزند، انتخاب می شوند.

رئیس کل دادگستری استان، در راستای اقدامات تربیتی و حمایتی از اطفال، برای هر شعبه از دادگاه اطفال، حداقل چهار نفر مرد و زن را از بین متخصصان علوم تربیتی، روان شناسی، جرم شناسی، مددکاری اجتماعی، دانشگاهیان و فرهنگیان آشنا به مسائل روان شناختی و تربیتی کودکان و نوجوانان، اعم از شاغل یا بازنشسته، به مدت دو سال (انتخاب مجدد آنان بلامانع است)، به عنوان مشاور دادگاه انتخاب می کند تا در هر پرونده ارجاعی، رئیس شعبه به قید قرعه دو نفر از آنان را انتخاب نماید (موزن زادگان و غلامی، ۱۳۹۷: ۷۱).

در کنار دادگاه اطفال و در محل تشکیل آن، شعبه‌ای از دادرسی عمومی و انقلاب به سرپرستی یکی از معاونان دادستان و در صورت لزوم یک یا چند دادیار و بازپرس دایر می‌گردد.

حال اگر جرم توسط اطفال زیر ۱۵ سال تمام رخ دهد و مجازات قانون برای جرم ارتكابی فقط حبس کمتر از ۳ سال یا آن جرم، جرمی منافی عفت مانند زنا باشد، مراحل تعقیب و تحقیق و رسیدگی تماماً توسط دادگاه اطفال صورت می‌گیرد، اما در مواردی غیر از موارد بیان‌شده، تعقیب و تحقیقات لازم پیرامون جرم توسط دادرسی به عمل می‌آید (میرکمالی و حسینی، ۱۳۹۵: ۲۴۸).

۵- دادگاه نظامی

دادگاه نظامی در مرکز هر استان، سازمان قضائی استان متشکل از دادرسی و دادگاههای نظامی است. در شهرستان ها در صورت نیاز، دادرسی نظامی ناحیه تشکیل شده و حوزه قضائی دادرسی نظامی نواحی به تشخیص رئیس قوه قضائیه تعیین می‌شود. در این دادگاه دادستان نظامی استان بر اقدامات قضات دادرسی نظامی ناحیه از حیث وظایفی که برعهده دارند، نظارت دارد و تعلیمات لازم را ارائه می‌نماید.

مطابق ماده ۵۷۹ ق.آ.د.ک رئیس سازمان قضائی استان، رئیس شعبه اول دادگاه تجدیدنظر نظامی است و بر کلیه شعب دادگاه و دادرسی نظامی استان نظارت و ریاست اداری دارد. تصدی امور اداری در غیاب رئیس سازمان با معاون وی و در غیاب آنها با دادستان نظامی استان است.

مبحث دوم: تمایزات دادگاه های کیفری در صلاحیت رسیدگی به جرایم

۱- صلاحیت دادگاه کیفری یک

براساس مواد قانون آیین دادرسی کیفری به جرایم زیر در دادگاه کیفری یک رسیدگی می‌شود:

الف) جرایم مجازات سلب حیات

ب) جرایم موجب مجازات حبس ابد

پ) جرایم موجب مجازات قطع عضو و جنایت عمدی علیه تمامیت جسمانی با میزان نصف دیه کامل یا پیش از آن (خالقی، ۱۳۹۴: ۲۶۰).

ت) جرائم موجب مجازات تعزیری درجه سه و بالاتر

ث) جرم سیاسی و مطبوعاتی.

در تعارض صلاحیت بین دادگاه انقلاب و دادگاه کیفری یک دادگاه انقلاب رسیدگی خواهد کرد یعنی مواردی که در صلاحیت دادگاه کیفری یک نافی صلاحیت دادگاه انقلاب نیست.

در خصوص افراد بالغ کمتر از ۱۸ سال تمام شمسی مطابق ماده ۳۱۵ ق.آ.د.ک چنانچه شخصی مرتکب یکی از جرایمی شوند که مشمول صلاحیت دادگاه کیفری یک یا دادگاه انقلاب در مواردی که با تعدد قاضی رسیدگی می‌شود و به جرایم آنان در دادگاه کیفری یک ویژه رسیدگی به جرایم نوجوانان رسیدگی می‌شود و متهم از کلی امتیازاتی که در دادگاه اطفال و نوجوانان اعمال می‌شود بهره مند می‌گردد. تبصره ماده ۲ اخیر نیز حضور مشاوران را با رعایت شرایط مقرر در قانون آیین دادرسی کیفری در این دادگاه ویژه الزامی دانسته است.

در دادگاه کیفری یک شروع به رسیدگی یا در قالب کیفرخواست دادستان^۱ و یا در قالب قرار جلب به دادرسی توسط دادگاه صورت می پذیرد.

در بیان معیار تعیین صلاحیت دادگاه کیفری یک، باتوجه به انواع صلاحی کیفری در ذی شایستگی رسیدگی را داراست:

الف) صلاحیت ذاتی: دادگاه کیفری یک یا بر اساس نوع جرم (جرایم سیاسی و مطبوعاتی) و یا بر اساس نوع مجازات (سلب حیات، حبس ابد، قطع عضو و جرایم تعزیری درجه ۳ و بالاتر صلاحیت ذاتی رسیدگی به جرایم را دارند.

ب) صلاحیت محلی: این دادگاه که قلمرو محلی استان محل استقرار این دادگاه است.

پ) صلاحیت شخصی: اگر مقامات مذکور در ماده ۳۰۷ و ۳۰۸ قانون آیین دادرسی کیفری مرتکب جرمی شوند که در صلاحیت دادگاه کیفری یک است، حسب مورد در دادگاه کیفری یک تهران و یا مرکز استان مربوط رسیدگی می شود.

ت) صلاحیت اضافی: مطابق تبصره یک ماده ۳۱۴ ق.آ.د.ک رسیدگی به اتهامات متعدد یک فرد که برخی از آنها در صلاحیت دادگاه کیفری یک و برخی دیگر در صلاحیت دادگاه کیفری دو و یا اطفال و نوجوانان است، به تمام جرائم او در دادگاه کیفری یک رسیدگی می شود که مبنای آن با صلاحیت اضافی در صلاحیت دادگاه کیفری یک است.

ث) صلاحیت تام: تبصره ۲ ماده اخیر بیان می دارد: چنانچه جرمی به اعتبار یکی از بندهای ماده ۳۰۲ ق.آ.د.ک در دادگاه کیفری یک مطرح گردد و دادگاه پس از رسیدگی به تحقیقات کافی و ختم دادرسی تشخیص دهد عمل ارتكابی عنوان مجرمانه دیگری دارد که رسیدگی به آن در صلاحیت دادگاه کیفری دو است، دادگاه کیفری یک به این جرم رسیدگی و حکم مقتضی صادر می نماید.

۲- صلاحیت دادگاه کیفری دو

دادگاه کیفری دو صلاحیت رسیدگی به تمام جرایم را دارد، مگر آنچه به موجب قانون در صلاحیت مرجع دیگری باشد. بنابراین قانونگذار صلاحیت عمومی را به دادگاه عمومی کیفری داده و برحسب اهمیت جرم آن را به کیفری یک کیفری دو تقسیم نموده است (خالقی، ۱۳۹۴: ۲۶۰).

مطابق مواد ۳۴۰ و ۳۰۶ ق.آ.د.ک دادگاه کیفری دو در موارد زیر شروع به رسیدگی می نماید:

الف) کیفرخواست دادستان

ب) قرار جلب دادرسی توسط دادگاه

پ) ادعای شفاهی دادستان در دادگاه

اما نکته لازم به ذکر آن است که برخلاف دادگاه کیفری یک، دادگاه کیفری دو بدون کیفرخواست نیز امکان رسیدگی به برخی جرایم را دارد، برای مثال در جرم تعزیری درجه ۷ و ۸ و جرایم منافی عفت مجازات آن سال به حیات نباشد، بدون تو کیفرخواست در دادگاه کیفری دو قابل رسیدگی است (ساوالانی، ج ۲، ۱۳۹۴: ۳۸).

^۱ - لازم به ذکر است که پرونده در دادگاه کیفری یک با ادعای شفاهی دادستان قابل طرح نیست.

علنی بودن محاکمات مطابق ماده ۳۵۲ قانون جدید آیین دادرسی کیفری پذیرفته شده و در این خصوص تصریح شده که محاکمات دادگاه علنی است. مگر در جرایم قابل گذشت که طرفین یا شاکی، غیرعلنی بودن محاکم را درخواست کنند یا دادگاه پس از اظهار عقیده دادستان، قرار غیر علنی بودن محاکم را در موارد زیر صادر کند: الف- امور خانوادگی و جرایمی که منافی عفت یا خلاف اخلاق حسنه است. ب- علنی بودن محاکم، محل امنیت عمومی یا احساسات مذهبی یا قومی باشد. در نهایت دادگاه پس از سیر مراحل قانونی حسب ماده ۳۷۴ با اعلام ختم دادرسی در همان جلسه و در صورت نبود امکان در نخستین فرصت و حداکثر طی یک هفته به انشای رأی مبادرت می کند.

۳- صلاحیت دادگاه انقلاب

برابر ماده ۳۰۳ به جرایم زیر در دادگاه انقلاب رسیدگی می شود: الف) جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی، محاربه، افساد فی الارض، بغی، تبانی و اجتماع علیه جمهوری اسلامی ایران یا اقدام مسلحانه یا احراق، تخریب و اتلاف اموال به منظور مقابله با نظام؛ ب) توهین به مقام بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران و مقام رهبری؛ پ) تمام جرایم مربوط به مواد مخدر، روانگردان و پیش سازهای آن و قاچاق اسلحه، مهمات و اقلام و مواد تحت کنترل؛ ت) سایر مواردی که به موجب قوانین خاص در صلاحیت این دادگاه است.

حسب ماده ۲۹۷ دادگاه انقلاب برای رسیدگی به جرایم موجب مجازات مندرج در بندهای (الف)، (ب)، (پ) و (ت) ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری با حضور رئیس و دو مستشار تشکیل می شود و دادگاه برای رسیدگی به سایر موضوعات با حضور رئیس یا دادرس علی البدل یا توسط یک مستشار تشکیل می شود.

در موارد حدوث تعارض در صلاحیت دادگاه انقلاب و دادگاه کیفری یک به شیوه ذیل عمل می شود: «اگر به عنوان مجرمانه توجه کنیم باید مطابق ماده ۳۰۳ قائل به صلاحیت دادگاه انقلاب شویم و اگر به مجازات آن نگاه کنیم، باید اعتقاد به صلاحیت دادگاه کیفری یک داشته باشیم (خالقی، ج ۲، ۱۳۹۴: ۷۴).

اما گاهی اوقات اتفاق می افتد که فردی در مطبوعات مرتکب جرمی شود که در صلاحیت دادگاه انقلاب باشد در این خصوص کدام یک از دادگاه کیفری یک و دادگاه انقلاب صالح به رسیدگی جرم ارتكابی است؟ ماده ۲۱۷ قانون آیین دادرسی کیفری فقط به موارد (الف)، (ب)، (پ)، (ت) ماده ۳۰۲ قانون فوق الذکر اشاره کرده است و سخنی از جرایم سیاسی و مطبوعاتی به نیاورده است و این خود گویای این می باشد که قانون، صلاحیت رسیدگی به جرایم سیاسی و مطبوعاتی را در هر صورت به عهده دادگاه کیفری یک قرار داده است و این مطابق با اصل ۱۶۸ قانون اساسی است که رسیدگی به جرایم سیاسی و مطبوعاتی را به طور مطلق و صرف نظر از هر عنوانی در صلاحیت محاکم دادگستری قرار داده است (مالمیر، ۱۳۹۰: ۶۱). با توجه به اینکه منظور از محاکم دادگستری در قانون اساسی، محاکم عمومی می باشد و اینکه دادگاه کیفری یک دادگاه عمومی بوده می توان نتیجه گرفت دادگاه کیفری یک صالح برای رسیدگی به جرایم مطبوعاتی و سیاسی است (میرمعاف، ۱۳۹۵: ۵۵).

۴- دادگاه کیفری اطفال و نوجوانان

طبق ماده ۳۰۴ به تمامی جرایم اطفال و افراد کمتر از هجده سال تمام شمس در دادگاه اطفال و نوجوانان رسیدگی می شود. در تبصره همین ماده، طفل کسی دانسته شده، که به حد بلوغ شرعی نرسیده است. نکته قابل تأمل اینکه هر گاه هنگام رسیدگی سن متهم از هجده سال تمام تجاوز کند، رسیدگی به اتهام وی مطابق قانون جدید آیین دادرسی در امور کیفری در دادگاه اطفال و نوجوانان ادامه می یابد. در صورتی که اطفال و نوجوانان مرتکب یکی از جرایم مشمول صلاحیت دادگاه کیفری یک یا انقلاب شوند براساس ماده ۳۱۵ به جرایم آنان در دادگاه کیفری یک ویژه رسیدگی به جرایم اطفال و نوجوانان رسیدگی می شود متهم نیز از تمامی امتیازاتی که در دادگاه اطفال و نوجوانان اعمال می شود، بهره مند می شود (نیازپور، ۱۳۹۷: ۱۶۵).

ترتیب رسیدگی به جرایم اطفال مطابق ماده ۴۱۲ به این شیوه استوار است که دادگاه اطفال و نوجوانان وقت جلسه رسیدگی را تعیین و به والدین، اولیا یا سرپرست قانونی طفل یا نوجوانان، وکیل وی و دادستان و شاکی ابلاغ می‌کند. در مرحله تحقیقات مقدماتی جرایم اطفال و نوجوانان هم به موجب ماده ۲۸۵ مقرر شده در کنار دادگاه اطفال و نوجوانان و در محل آن، شعبه‌ای از دادرسی عمومی و انقلاب با عنوان دادرسی ویژه نوجوانان به سرپرستی یکی از معاونان دادستان و با حضور یک یا چند بازپرس تشکیل می‌شود و تحقیقات مقدماتی جرایم افراد پانزده تا هجده سال به جز جرایم موضوع مواد (۳۰۶ و ۳۴۰) قانون آیین دادرسی کیفری که به طور مستقیم از سوی دادگاه صورت می‌گیرد، در این دادسرا به عمل می‌آید. تبصره همین ماده هم اضافه کرده تحقیقات مقدماتی تمامی جرایم افراد زیر ۱۵ سال به طور مستقیم در دادگاه اطفال و نوجوانان به عمل می‌آید. دادگاه مذکور نیز تمامی وظایفی که طبق قانون برعهده ضابطان دادگستری و دادسرا است را انجام می‌دهد. ماده ۳۲ در حمایت از اطفال در مرحله تحقیقات مقدماتی نیز پلیس ویژه اطفال و نوجوانان را پیش‌بینی کرده است (سعادت‌مند و قناد، ۱۳۹۵: ۷۹).

ماده ۴۱۷ در نهایت در دفاع از حقوق اطفال تصریح داشته آرا و تصمیمات دادگاه اطفال و نوجوانان علاوه بر شاکی، متهم و محکوم علیه، به ولی یا سرپرست قانونی متهم و محکوم علیه و در صورت داشتن وکیل به وکیل ایشان نیز ابلاغ می‌شود. دادگاه اطفال و نوجوانان، در جرایم مهمی مانند قتل، سرقت‌های مسلحانه، آدم‌ربایی و ... که قانون‌گذار مجازات سنگینی برای آنها در نظر گرفته است، به ولی یا سرپرست قانونی متهم ابلاغ می‌نماید که برای وی وکیل تعیین کنند و در صورت عدم تعیین وکیل یا عدم حضور وکیل بدون عذر موجه، دادگاه مذکور موظف به تعیین وکیل است. اما در جرایم سبکی مانند کیفرزنی یا شکستن شیشه‌ی اتومبیل، ولی یا سرپرست قانونی می‌تواند خود از متهم دفاع کند یا وکیل تعیین نماید. همچنین در این نوع از جرایم، نوجوان نیز می‌تواند از خودش دفاع کند (مصدق، ۱۳۹۰: ۸).

۵- دادگاه‌های نظامی

براساس تبصره ۲ ماده ۳۰۷ رسیدگی به اتهامات افسران نظامی و انتظامی موضوع ماده ۳۰۷ که در صلاحیت سازمان قضایی نیروهای مسلح است حسب مورد در صلاحیت دادگاه نظامی یک یا دو تهران است. لازم به توضیح است که جرایم عمومی افسران نظامی و انتظامی از درجه سرتیپ و بالاتر یا دارای درجه سرتیپ دومی شاغل در محل‌های سرلشکری یا فرماندهی تیپ مستقل در صلاحیت دادگاه‌های کیفری تهران است و رسیدگی به جرایم خارج از مقامات مندرج در ماده ۳۰۷ و تبصره‌های آن در صلاحیت سازمان قضایی نیروهای مسلح است و در قانون جدید آیین دادرسی کیفری تأسیس نهاد حقوقی خاص در رسیدگی به جرایم نیروهای مسلح و نظامی پیش‌بینی نشده و به جرایم نیروهای مسلح و نظامی مطابق قوانین مربوطه رسیدگی می‌شود.

صلاحیت دادگاه نظامی با لحاظ نوع، صنف و درجه دادگاه نظامی، نسبت به دادگاه کیفری یک ذاتی تلقی می‌شود. دادگاه نظامی از نوع اختصاصی صنف کیفری و درجه نخستین است و صلاحیت آن نسبت به دادگاه کیفری یک صلاحیت ذاتی است. در مواردی که رسیدگی به جرم خاص نظامی در صلاحیت دادگاه نظامی است. ولی جرم موصوف از جرایم محصور در ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری اصلاحی ۱۳۹۴ است، آیا دادگاه کیفری یک صالح به رسیدگی جرم مذکور است یا دادگاه نظامی یک؟

در این مورد می‌توان گفت: چنانچه فرد نظامی به واسطه وظایف و امور محوله به خود، جرمی را انجام دهد که در صلاحیت دادگاه کیفری یک است، به این جرم وی باید در دادگاه نظامی یک رسیدگی شود. همانطور که در ماده ۵۸۳ قانون آیین دادرسی کیفری آمده است: «وظایف، اختیارات، صلاحیت و تعداد اعضای دادگاه‌های نظامی دو، نظامی یک، و تجدیدنظر نظامی همان است که در مورد دادگاه‌های کیفری دو، کیفری یک و تجدیدنظر استان مقرر شده است». اما چنانچه فرد نظامی در خارج از حدود وظایف

و اختیارات خود مرتکب جرایم ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری شود باید به جرایم اینگونه افراد در دادگاه کیفری یک رسیدگی شود. رهایی از خدمت مانع رسیدگی به جرائم زمان اشتغال در دادگاه نظامی نمی شود.^۱

^۱ - تبصره ۳ ماده ۵۱۷ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۱۲ اصلاحی ۱۳۱۴

نتیجه گیری

دادگاه کیفری یک، طبق ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری جهت رسیدگی به جرایمی که مجازات قانونی آنها سلب حیات، حبس ابد، قطع عضو یا جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی با میزان نصف دیه کامل یا بیش از آن، و مجازات تعزیری درجه سه و بالاتر و همچنین جرایم سیاسی و مطبوعاتی، تشکیل گردید. دادگاه کیفری یک، یک مرجع عمومی و نخستین می باشد که صلاحیت رسیدگی به عناوین اعضای حقوق را عهده دار هستند و با سه قاضی رسیدگی را به عمل می آورند.

برخلاف دادگاه کیفری یک، دادگاه کیفری استان مرجع مستقلی نبوده بلکه شعبه ای از دادگاه تجدیدنظر استان بوده که در مواردی با پنج قاضی و در برخی موارد با سه قاضی رسیدگی می کردند. دادگاه کیفری یک از دادگاه های عمومی صنف کیفری و درجه نخستین هستند و این دادگاه ها با سایر مراجع کیفری تعارض صلاحیت پیدا می کنند. از جمله در مواردی که با دادگاه انقلاب، دادگاه ویژه روحانیت، دادگاه نظامی که همگی دادگاه های اختصاصی کیفری بدوی هستند تعارض صلاحیت ذاتی دارد.

صلاحیت دادگاه کیفری یک در مواردی که با دادگاه انقلاب مختلط می شود. از جمله جرایمی که مجازات آن سلب حیات، اعدام است به نفع دادگاه انقلاب حل اختلاف می شود. چرا که ماده ۲۱۷ قانون آیین دادرسی کیفری به صراحت این موارد را عنوان داشته است. در مواردی که دادگاه کیفری یک و دادگاه ویژه روحانیت تعارض صلاحیت دارند، حکم به شایستگی دادگاه کیفری یک صادر می شود. چرا که دادگاه ویژه روحانیت دادگاهی خلاف قانون اساسی است. که صلاحیت رسیدگی به هیچ عنوان اتهامی را ندارد. طبق اصل سی و ششم قانون اساسی حکم به مجازات باید از طریق دادگاه صالح قانونی صادر شود. در صورتی که دادگاه ویژه روحانیت قانونی نیست و تشکیل آن طبق آیین نامه صورت گرفته است گرچه این آیین نامه خلاف قانون توسط ماده ۵۲۸ قانون آیین دادرسی دادگاه های عمومی و انقلاب در امور مدنی مصوب ۱۳۷۹ تایید شد ولی تایید این آیین نامه خلاف قانون دادگاه ویژه روحانیت را قانونی نمی کند. نتیجه اینکه این دادگاه غیر قانونی در موارد تعارض صلاحیت با دادگاه کیفری یک و به طور کلی صلاحیت هیچ گونه رسیدگی ندارد.

در خصوص اختلاف صلاحیت دادگاه کیفری یک و دادگاه اطفال با قاتل به تفکیک گردید؛ به این صورت که اگر جرم ارتكابی از جمله جرایمی باشد که در صلاحیت دادگاه کیفری یک است (مطابق آنچه که در ماده ۳۲۲ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۱۲ اصلاحی ۱۳۱۴ آمده است) در دادگاه ویژه اطفال و نوجوانان که شعبه ای از دادگاه کیفری یک است با سیستم تعدد قاضی رسیدگی میشود در غیر این صورت در دادگاه اطفال و نوجوان به جرایم آنها رسیدگی خواهد شد.

کما اینکه در ماده ۳۱۵ قانون آیین دادرسی کیفری این موضوع قید گردیده است. مواردی که دادگاه کیفری یک و دادگاه نظامی تعارض و اختلاف در شایستگی دارند نمی توان حکم به نفع دادگاه کیفری یک داد. چرا که رسیدگی تخصصی به جرایم نظامی و اهمیت اینگونه جرایم شایستگی دادگاه نظامی را تایید می کند.

منابع

۱. اردبیلی، محمد علی، (۱۳۹۳)، حقوق جزای عمومی، تهران، انتشارات میزان
۲. استغفانی، گاستون؛ لواسور، ژرژ؛ برناربورک، (۱۳۷۷)، آیین دادرسی کیفری، ترجمه حسن دادبان، جلد اول و دوم، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی
۳. بدری، علی، (۱۳۹۶)، دادرسی کیفری ویژه اطفال در حقوق ایران، فصلنامه علمی حقوقی قانون یار، دوره اول
۴. خالقی، علی، (۱۳۹۴)، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم، چاپ سی ام، تهران، انتشارات شهر دانش
۵. خالقی، علی، (۱۳۹۴)، نکته ها در قانون آیین دادرسی کیفری، انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش
۶. ساولانی، اسماعیل، (۱۳۹۴)، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم، چاپ دوم، انتشارات مشاهیر دادآفرین
۷. سعادت‌مند، محمد؛ قناد، فاطمه، (۱۳۹۵)، تشکیلات قضایی و آیین دادرسی کیفری ناظر بر اطفال بزهکار و نوجوانان، مجله تحقیقات جدید در علوم انسانی :: پاییز ۱۳۹۵، سال سوم، شماره ۱۳
۸. عطارنیا، حامد؛ گلدوست جویباری، رجب؛ اردبیلی، محمد علی، (۱۳۹۶)، تحلیل و نقد افتراقی بودن دادرسی نظامی، تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین الملل، سال دهم، شماره ۳۷
۹. مالمیر، محمود، (۱۳۹۰)، نقد و بررسی تعارض صلاحیت محاکم انقلاب و کیفری استان، مجله تحقیقات حقوق خصوصی و کیفری، شماره ۱۶
۱۰. مصدق، محمد، (۱۳۹۰)، ساختار و صلاحیت دادگاه های کیفری در لایحه آیین دادرسی کیفری، مجله دادرسی، شماره ۸۸
۱۱. موذن زادگان، حسنعلی؛ غلامی، نبی اله، (۱۳۹۷)، واکاوی تحولات قانون آیین دادرسی کیفری در خصوص قرارهای تأمین کیفری اطفال و نوجوانان، دوفصلنامه علمی ترویجی فقه و حقوق خانواده، سال بیست و سوم، شماره ۶۹
۱۲. مهدوی پور، اعظم؛ نقیبی، سیدمحمد رضا، (۱۳۹۵)، بررسی حدود صلاحیت دادگاه های کیفری در قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، مجله حقوقی دانشگاه اصفهان، شماره چهارم
۱۳. میرکمالی، سیدعلیرضا؛ حسینی، انیسه، (۱۳۹۵)، دادرسی افتراقی اطفال در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، پژوهشنامه حقوق کیفری، سال هفتم، شماره دوم
۱۴. نیازپور، امیرحسن، (۱۳۹۷)، دادگاه های رسیدگی کننده به جرم های اطفال و نوجوانان، نشریه علمی- پژوهشی فقه و حقوق اسلامی، سال هشتم، شماره ۱۵